

Rätt och litteratur: inledning

Detta temanummer för rätt och litteratur har förverkligats av den finska redaktionen i samverkan med ett nordiskt tvärvetenskapligt nätverk som grundades i Århus i december 2002. Numret bidrar till samverkan mellan rättsforskningen och de humanistiska disciplinerna. Numrets »systerpublikation« är *Tidskrift för litteraturvetenskap*, Nr. 3, 2003.

Vad kan rättsforskaren lära sig av litteraturteoretikern?

Litteraturen själv innehåller nog ett stort antal mer eller mindre traditionella juridiska problem: immaterialrättsliga frågor som upphovsrätt, uttrycksfrihet och censur, osv. Men då man talar om »rätt och litteratur«, avses vanligtvis två olika synvinklar, liksom Wards inledningsartikel föreslår. För det första kan man tala om »rätt i litteraturen«, ett perspektiv som handlar om rättsliga frågor utarbetade i litterära texter, något som Simonsens artikel ger exempel på. Största delen av rättsvetenskaplig »rätt och litteratur« – forskning tillhör denna typ: analyser av rättsliga problem i antikens tragedier, i Shakespeare, i Kafka, osv. (se exempelvis Häyhä 1991 och Hirvonen 1992). Rättsvetenskapares attityd till rättslig tematik inom skönlitteratur karakteriseras däremot ofta av det gamla tyska rättsliga tänkandet (se exempelvis Kohler 1919, Fehr 1936 och Wolf 1946) som förmodar att det bakom de litterära texter finns ett konstnärligt geni som står för en förmåga att »se djupare«, en utgångspunkt inte helt främmande för den idealistiska filosofin bakom den tyska estetiska traditionen. Man förutsätter att litterära

konstverk kan innehålla sanningar som en alltigenom vetenskaplig och rationell synförmåga försummar.

Å andra sidan kan vi också tala om »rätt som litteratur«. Då är det fråga om att förstå rättsliga föremål som texter som kan tolkas med hjälp av teorier utvecklade t.ex. inom litteraturvetenskapen. Att tala om »litteraturvetenskapliga teorier« inom juridik låter redan tämligen tvärvetenskaplig, kanske t.o.m. »utomrättslig«. Teorier kanske då används på ett sätt som är främmande för rättsforskning.

Detta är inte riktigt sant åtminstone när det gäller en särskild inriktning inom sådana teorier, nämligen hermeneutiken, som t.ex. Sundströms artikel hänvisar till. Då Hans-Georg Gadamer skrev *Sanning och metod* år 1960 (Gadamer 1997), påpekade han att teologer och jurister redan i århundraden hade förstått och tolkat sina texter mer eller mindre på det sätt som hans filosofiska hermeneutik försökte klargöra. Vi kunde till och med påstå att en viss version av litteraturvetenskapen har sina rötter i den juridiska praktiken, och nu har denna tolkningstradition bara återvänt till rättsforskningen genom den nutida litteraturteorin.

I så fall kunde man ställa förhållandet mellan rättsforskning och litteraturteori lite annorlunda: Vem har faktiskt lärt sig och från vem? Men frågan som ställdes i början var inte retorisk. Det finns nämligen stora problem i t.ex. Ronald Dworkins »pseudohermeneutiska« uppfattning om tolkning, problem som vi kan klargöra med hjälp av litteraturteorin. Låt oss i så fall fråga bokstavligt: Vad

kan rättsforskaren lära sig av litteraturteoretikern?

Ofta har rättsforskaren så bråttom med att hitta den rätta eller åtminstone en godtagbar tolkning, att hon glömmer bort vad det egentligen är hon sysslar med. Dworkin framställer aldrig en tydlig förklaring om vad det juridiska föremålet som han kort kallar »texten« eller »verksamheten« innehåller. Med andra ord har Dworkin ingen teori om språket. Detta är uppenbart då han använder litterära texter – nu på ett »rätt i litteraturen« sätt – för att belysa olika rättsprinciper som tycks vara viktiga. För Dworkin likaväl som för många andra »rätt och litteratur« jurister är Shakespeare bara intriger, d.v.s. historier om mänskliga öden.¹ Dworkin klargör aldrig vari den poetiska dimensionen i Shakespeares språk består eller vad den kan leda till när det gäller juridiska tolkningar.

Rättsforskningen måste utarbeta sin ställning till språket innan juridiska tolkningar av litteratur kan tas på allvar. Innan jurister kan föreställa trovärdiga tolkningar av texter överhuvudtaget, måste de ha en uppfattning om språket som används. Det finns naturligtvis redan sådana försök. Vi har formalistiska analyser av rättspråket som rättssemiotiken står för, mera eller mindre sociolingvistiska synvinklar på juridisk kommunikation (Porsdam gör något motsvarande i sin artikel), och på det stora hela är rättens och retorikens nära förhållandet lika gammalt som det vetenskapliga intresset för språk överhuvudta-

get (se Dahlbergs, Dragvolls och Linnebergs artiklar).

Viktigast är att erkänna och godkänna både de möjligheter och de begränsningar som ett »rätt och litteratur« perspektiv erbjuder. Ett gott exempel på de oerhört svåra problem man nödvändigtvis ställs inför är litteraturteoretiker Paul de Mans uppfattning om språket – språket utformar både det textliga föremålet som rättsforskaren möter i sin verksamhet och tolkningen som hon måste ge. Enligt de Man drabbas allt språk av en samexistens av grammatiska och retoriska strukturer. Det klassiska och enklaste exemplet av denna samexistens är den retoriska frågan.

En konventionell jurist kunde t.ex. fråga: »Jo, tack, allt det här är väldigt intressant, men hur betjänar 'rätt och litteratur' egentligen den juridiska praktiken?« Det finns (åtminstone) två möjliga sätt att reagera på detta. För det första kan man förstå frågan bokstavligt och godtroget sträva till att uttrycka idén om hur tvärvetenskaplig känedom brukar ha en positiv inverkan också på våra praktiserande kolleger och hur teoretiska insikter överhuvudtaget befrämjar de viktigaste rättsprinciper. Men för det andra kan vi åsidosätta själva frågan och känna igen det retoriska uttalandet som förringar våra försök: »Sådana utblickar är meningslösa för en verkande jurist som, till skillnad från akademiker i sitt elfenbenstorn, arbetar med riktiga människor i den reella världen.«

Även när det gäller mera invecklade enheter liksom juridiska eller litterära texter och inte bara retoriska frågor, kan vi aldrig veta vilket alternativ det slutligen är fråga om. Meningen är alltid i en suspenderad ovisshet. Om vi förstår rätten som litteratur och på motsvarande sätt kritiken som tolkningar vi

1 »Den som iscensätter *Köpmannen i Venedig* idag måste finna en sådan uppfattning av Shylock som hos en nutida publik uppväcker den mångfacetterade meningen som figuren av juden hade för Shakespeare och hans publik [...]« (Dworkin 1998, s. 55).

gör om våra rättsliga föremål, då är denna suspenderade ovisshet nyckeln till att förstå förbindelsen mellan rätten och språket:

Litteratur, likaväl som kritik (skillnaden mellan de två är förvillande), är fördömt (eller privilegierad) att alltid vara det rigorösaste och följaktligen också det opålitligaste språket med vilken människan benämner och förändrar sig själv (de Man 1979, s. 19).

I sistnå hand svarar språkets suspenderade ovisshet för både rättvisans möjlighet och dess etiska nödvändighet.

Panu Minkkinen

Litteratur

de Man, Paul. *Allegories of Reading. Figural Language in Rousseau, Nietzsche, Rilke, and Proust*. New Haven/London: Yale University Press, 1979.

Dworkin, Ronald. *Law's Empire*. Oxford: Hart, 1998.

Fehr, Hans. *Die Dichtung im Recht*. Bern: Francke, 1936.

Gadamer, Hans-Georg. *Sanning och metod: i urval*. Urval, inledning och översättning av Arne Melberg. Göteborg: Daidalos, 1997.

Hirvonen, Ari. »Antigone. Kärlek till rättens gudinna«, s. 5-26, *Retfærd* 56, 1992.

Häyhä, Juha. »Rätten och mannen utan egenskaper«, s. 86-99, *Retfærd* 54, 1991.

Kohler, Josef. *Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz*. Berlin: Rotschildt, 1919.

Wolf, Erik. *Vom Wesen des Rechts in deutscher Dichtung: Hölderlin, Stifter, Hebel, Droste*. Frankfurt am Main: Klostermann, 1946.